

ταχτικές, όταν ο κάτοχός της δεν μπορεί να διορισθῆ ταχτικός, γιατί δεν υπάρχει θέση κενή.

2. Τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν.

α. Τὸ πρόβλημα τῶν ἐδρῶν.— Αὐτὰ γενικὰ γιὰ ὅλες τὶς σχολές. Εἰδικότερα τώρα γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ σχολή, ἔχομε πρῶτα τὸ ζήτημα τῶν ἐδρῶν. Ὑστερα ἀπ' ὅσα εἶδαμε στὸ πρόγραμμα γιὰ τὰ παραρτηματικὰ μαθήματα τοῦ ἀρχαίου βίου, φαίνεται πόση σωστὴ ἦταν ἡ ἀπόφαση τῆς Πολιτείας νὰ καταργήσῃ τὶς ταχτικὲς ἔδρες τοῦ δημόσιου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἡ ἀπόφαση ὁμῶς πρέπει νὰ τραθηχτῆ μὲ συνέχεια ὡς τὸ τέλος, καὶ νὰ καταργηθῆ καὶ ἡ ταχτικὴ ἔδρα τοῦ βυζαντινοῦ βίου, πού ὅπως εἶδαμε πολὺ λιγότερο μπορεῖ νὰ δικαιολογηθῆ αὐτὴ ἀπὸ τὶς ἄλλες, πού ἔλειψαν (π. σ. 84). Τὸ ὅτι σήμερα τὴν κατέχει ταχτικός καθηγητὴς, δὲν εἶναι λόγος αὐτὸ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν κατάργησίν της, καὶ πολὺ περισσότερο τὴν ὑποχρεωτικὴ ἀκρόαση τοῦ σχετικοῦ μαθήματος. Τὸ προσωπικὸ ζήτημα μπορεῖ νὰ λυθῆ καὶ μὲ ἄλλο τρόπο ἀνώδυνο. Ἄλλωστε ἀφήνοντάς τιν ἀνοίγομε τὸ δρόμο γιὰ νὰ συνεχισθῆ τὸ ἴδιο παραστράτημα καὶ στὴ σχολὴ Θεσσαλονίκης, ἀφοῦ οἱ ἔδρες τῆς ἔχουν ἀφομοιωθῆ μὲ τῆς ἀθηναϊκῆς καὶ οἱ φιλοδοξίες δὲ θὰ λείψουν. Μὲ τὴν κατάργησιν τῆς ἔδρας αὐτῆς θὰ ἐλευθερωθῆ καὶ ἡ λαογραφία, πού τυχαῖα τὴν κόλλησαν ἐδῶ σὰν περιττὸ παράρτημα κοντὰ στὸ βυζαντινὸ βίον καὶ θὰ μπορέσῃ νὰ ἔχῃ δική της αὐθύπαρχτη ἔδρα ἢ ἐπιστήμη αὐτὴ, πού καὶ ἡ περιοχὴ τῆς εἶναι μεγάλη, καὶ ἡ σημασία τῆς γιὰ τὴν ἔρευνα καὶ τὴν καλλιέργεια τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ σπουδαιότατη.

Κοντὰ στὴν ταχτικὴ ἔδρα «τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεοελληνικῆς φιλολογίας» ἔγινε τελευταῖα στὴν ἀθηναϊκὴ σχολὴ καὶ δεύτερη ἔδρα εἰδικὴ «τῆς νεωτέρας καὶ μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας ὁμοίου περιεχομένου μὲ τὴν πρώτην» *. Ὁ συνδυασμὸς τῆς νεοελληνικῆς μὲ τὴ βυζαντινὴ φιλολογία στὴ νέα αὐτὴ ἔδρα ἔγινε βέβαια γιὰ νὰ δείξῃ τὴν ἀμεσώτερη συγγένεια τῶν δυὸ πολιτισμῶν, καὶ πιὸ πολὺ ὅτι καὶ στὴ βυζαντινὴ φιλολογία βρίσκει ὁ νεοελληνιστὴς κάποιες ρίζες τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ἀκόμα καὶ τὴν ἐρμηνεῖα σὲ μερικὰ τῆς φαινόμενα. Ὁ συνδυασμὸς ὁμῶς αὐτὸς φέρνει σύγχυση ἐπικίνδυνη, πού δυναμώνει ὅταν ἀκοῦμε πῶς οἱ δυὸ ἔδρες ἔχουν τὸ ἴδιο περιεχόμενο. Καὶ δὲν ἐμπόδισε τὴ σύγχυση αὐτὴ τὸ σχετικὸ διάταγμα μὲ τὸ ὅτι ἄλλαξε θέσις λέξεις, καὶ στὴ νέα ἔδρα ἔβαλε πρώτη τὴ λέξι «τῆς νεωτέρας», γιὰ νὰ δείξῃ ἔτσι ὅτι ἐδῶ τὸ κέντρο τοῦ βάρους πέφτει στὴ νεοελληνικὴ φιλολογία, ἐνῶ στὴν παλιὰ κέντρο εἶναι ἡ βυζαντινὴ. Χεροπιαστὴ ἀπόδειξη πῶς ἐδῶ καὶ λίγους μῆνες ὑποψήφιοι γιὰ τὴν ἔδρα αὐτὴ παρουσιάστηκαν δυὸ βυζαντινολόγοι, πού δὲν ἔχουν καμιά σχέση μὲ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία καὶ ἀκόμα πιὸ χαρακτηριστικὸ πού ὁ ἓνας τους ψηφίστηκε ἀπὸ τὴν πλειοψηφία τῆς σχολῆς εὐτύχημα μόνο πού ἡ πρότασίς της σκόνταψε στὴν ἀρνήσις τῆς Πολιτείας κι ἔμεινε ἀνεφάρμοστη. Ἡ ἰδέα γιὰ τέτοια ἔδρα εἶναι παραπάνω ἀπὸ σωστὴ, γιὰ νὰ γίνῃ ὁμῶς σωστὴ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς, πρέπει νὰ λείψῃ ὁ ἐπικίνδυνος συνδυασμὸς καὶ νὰ

* Ἡ πρώτη ἔδρα σύμφωνα μὲ τὸ διάταγμα «περιλαμβάνει τὴν ἐρμηνείαν κειμένων λογίων καὶ δημωδεστέρων, γραμματολογίαν μεσαιωνικὴν καὶ νεοελληνικὴν, φιλολογικὰς σχέσεις ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος πρὸς τὸν ἑλληνισμὸν τῶν μέσων καὶ νεωτέρων χρόνων».

ὀριστῆ καθαρά «ἔδρα νεοελληνικῆς φιλολογίας». Νομίζω μάλιστα πὼς τὸ ξεχώρισμα γίνεται πιὸ καθαρό, ἂν τὸ «φιλολογία» τὸ ἀντικαταστήσωμε μὲ τὴ λέξη «λογοτεχνία». Ἔτσι τονίζεται τὸ κύριο περιεχόμενο τῆς ἔδρας αὐτῆς. Γιατί ὄχι ὁποιοδήποτε νεοελληνικὸ ἔργο, ἔστω καὶ σπουδαίον, παρὰ τὸ λογοτεχνικὸ εἶναι πού πρέπει νὰ διδαχτῆ. Κι ἐδῶ πάλι ὁ εἰδικὸς δὲν ἔχει νὰ δώσῃ χρονολογικὰ τὴν ἱστορίαν τῆς λογοτεχνίας, παρὰ νὰ διδάξῃ μὲ τὸ νόημα καὶ τὸ σκοπὸ πού εἶδαμε. Γιατί τὸ μάθημα αὐτὸ μπορεῖ ν' ἀναπτύξῃ ὅλη τὴ μορφωτικὴν αἰτίαν, ἂν ὅπως εἶπα βοηθήσῃ τὸ φοιτητὴ νὰ ζῆσῃ τὴ λέξη, τὸ νόημα καὶ τὴ μορφήν τῆς, νὰ ζῆσῃ κυριολεξία, φραστικούς τρόπους κ. τ. λ., γενικὰ τὴ γλῶσσαν καὶ τὴ δύναμίν τῆς· νὰ ζῆσῃ τὴ λαϊκὴν ψυχὴν καὶ τὸν τρόπον πού σκέπτεται καὶ αἰσθάνεται. Ἄν μὲ τὴ διδασκαλίαν τοῦ εἰδικοῦ ἀνοίξουν τὰ μάτια τοῦ καὶ ὠριμάσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ γιὰ τὸ ἀληθινὸ ἔργο, γιὰ τὴν ποιητικὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀξίαν τῆς, γιὰ τὴ δημιουργικὴν μορφήν· ἂν μάθῃ ν' ἀντικρίσῃ ὅπως πρέπει ἕνα ποίημα, ἕνα διήγημα, νὰ ξεχωρίσῃ τὸ ἀληθινὸ ἀπὸ τὸ ψεύτικον» κτλ. κτλ. (π. σ. 95). Τὸ ἔργο δηλαδὴ τοῦ εἰδικοῦ δὲν εἶναι πληροφορικὸν ἢ μονάχα ἱστορικόν, ἀλλὰ καὶ κριτικὸν καὶ αἰσθητικόν μαζί. Ἄλλως τὰ νεοελληνικά δὲν μποροῦν νὰ πάρουν στὸ πρόγραμμα τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τὴν προνομιακὴν θέσιν πού τοὺς ἔδωκε ἡ πρότασί μου. Δουλειὰ δύσκολη, πού γίνεται ἀκόμα δυσκολώτερη, ἀφοῦ ὁ νεοελληνιστὴς γιὰ νὰ πετύχῃ τὸ σκοπὸν τοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δικά μας θὰ πρέπει νὰ ἐξετάσῃ μὲ τοὺς φοιτητὰς τοῦ καὶ μεγάλα ξένα λογοτεχνικά ἔργα. Μὲ τὴν θέσιν μάλιστα πού παίρνει τὸ μάθημα αὐτὸ στὰ ἐπαγγελματικὰ πτυχία, δὲ φτάνει μόνον μιά ἔδρα ταχτικὴ, παρὰ κοντὰ σ' αὐτὴν θὰ χρειαστῆ καὶ ἄλλη ἕκτακτη μὲ τὸ ἴδιον περιεχόμενον*.

Ἐπειτα σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴν πού βάλαμε παραπάνω, σ' ἐπιστήμες ὅπως ἡ κλασικὴ φιλολογία, ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἀρχαιολογία, πρέπει οἱ ταχτικὲς ἔδρες νὰ περιοριστοῦν μὲ τὸν καιρὸν, γιὰ νὰ μείνῃ θέσιν γι' ἀντίστοιχες ἕκτακτες. Καὶ ἀκόμα νομίζω πὼς θὰ μπορούσε νὰ λείψῃ ἀπὸ μερικὲς ἔδρες τὸ σημερινὸ στένεμα, πού περιορίζει τὸν εἰδικὸν σὲ ὀρισμένη πάντα περιοχὴ**. Ἔτσι π. χ. ἀντὶ νὰ ἔχωμε ἕνα εἰδικὸν γιὰ τὴ συστηματικὴν φιλοσοφίαν καὶ ἄλλον γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, καλύτερα θὰ ἦταν οἱ σχετικὲς ἔδρες νὰ γίνωνται γενικὲς τῆς φιλοσοφίας, καὶ ὁ ἴδιος καθηγητὴς νὰ διδάσκῃ πότε τὸ ἕνα καὶ πότε τὸ ἄλλο μάθημα. Ἴσως τὸ ἴδιον νὰ μπορούσε νὰ γίνῃ καὶ γιὰ τὴν κλασικὴν φιλολογία, ὁ ἑλληνιστὴς νὰ διδάσκῃ καὶ λατινικά, ὅπως καὶ τὸ ἀντίστροφο.

β. Ἡ σύνθεσις τῶν σχολῶν. Πολὺ σπουδαιότερον ὅμως ἀπὸ τὸν κανονισμὸν τῶν ἐδρῶν εἶναι τὸ πρόβλημα τοῦ προσωπικοῦ, καὶ ἐννοῶ τοῦ σημερινοῦ προσωπικοῦ, γιατί γιὰ τὸ μελλοντικὸν δὲν ἔχω νὰ προσθέσω τίποτα σὲ ὅσα εἶπα παραπάνω. Πρόβλημα δύσκολον, λεπτόν καὶ ὀδυνηρόν

* Ἡ ἀλλαγὴ στὴν ὀνομασίαν τῆς ἔδρας πού προτείνεται παραπάνω, ἐγένετο μὲ τὸ διορισμὸν εἰδικοῦ καθηγητῆ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Οὐσιαστικὴ ὅμως θὰ εἶναι ἡ ἀλλαγὴ μόνον ἂν ἡ διδασκαλία ἀνταποκρίνεται στὸ σκοπὸν καὶ στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ μαθήματος αὐτοῦ. 1943.

** Μερικὰ σημερινὰ παραδείγματα κατανοῦν ἀστεία. Ἔτσι π. χ. ὅταν ἡ ρωμαϊκὴ γραμματολογία μοιράζεται κατὰ περιόδους στὶς δύο ἔδρας τῆς λατινικῆς φιλολογίας, καὶ ὁ ἕνας καθηγητὴς διδάσκει «ρωμαϊκὴν γραμματολογίαν μέχρι Αὐγούστου συμπεριλαμβανομένου» καὶ ὁ ἄλλος «ἱστορίαν τῆς ρωμαϊκῆς λογοτεχνίας τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων». Καὶ γενικότερα ὅμως τὸ περιεχόμενον τῶν ἐδρῶν ὅπως ὀρίζεται σήμερον στὸ σχετικὸν διάταγμα, ἔχει πολὺ προσωπικὸν χαρακτήρα καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ δοθῇ ἀντικειμενικά.

μαζί, γιατί σχετίζεται άμεσα με πρόσωπα που δροϋν σήμερα και στις δυο σχολές. Μά ὅπως είπα είναι άδύνατο να κλείσωμε τὰ μάτια στην τωρινή κατάσταση, άφοϋ κάθε χρόνο μ' αυτή μορφώνονται οί νέοι δάσκαλοι που για καιρό θάχουν στα χέρια τους τήν τύχη τῶν παιδιῶν μας, κι άφοϋ άκόμα τό σημερινό προσωπικό θά διαλέξη τούς αϋριανούς συναδέλφους και αντικαταστάτες του, θά προδικάση δηλαδή τό μέλλον τῆς σχολῆς. Ποιά είναι ἡ κατάσταση αυτή τό είδαμε σε περασμένο κεφάλαιο (π. σ. 62). Ἡ σύνθεση τοϋ προσωπικοϋ δέν είναι ανάλογη με τήν έπιστημονική δυναμικότητα τοϋ τόπου μας. Ἡ διδασκαλία σε ὀρισμένες ἔδρες είναι ἡ μέτρια ἡ μετριότατη και τέτοια που καλύτερα να ἔλιπε ὀλότελα* και ὅμως στις περισσότερες από τις περιπτώσεις αυτές ἔχομε ἔξωπανεπιστημιακοϋς που θά μπορούσαν να δουλέψουν πολϋ καλά, άλλος σε ταχτική, άλλος σ' ἔκτακτη ἔδρα και άλλος ὡς ὑφηγητής. Και σε λίγο θάναί χειρότερα, ὅταν με τ' ὄριο τῆς ἡλικίας φύγουν κι ἐπιστήμονες που ἔξακολουθοϋν να είναι πραγματικές δυνάμεις, και που δέ θά βροϋν σύντομα τόν ἄξιο αντικαταστάτη τους*. Τι πρέπει να γίνη σε τέτοιες περιπτώσεις, καθώς και σε νέες ἔδρες που θά ιδρυθοϋν, είναι ὀλοφάνερο. "Αν θέλωμε και τό παρόν να σταθῆ στα πόδια του και τό μέλλον να είναι πολϋ καλύτερο, ἀνάγκη ἡ σύνθεση τοϋ προσωπικοϋ να γίνη ὅπως θά μπορούσε να είναι με τις πραγματικές ἐπιστημονικές δυνάμεις που ἔχει σήμερα ὁ τόπος μας. "Αν οί δυνάμεις αυτές δέ φτάνουν για δυο σχολές, πολϋ προτιμότερο να μείνη μονάχα μία. Τέτοιο αίτημα είναι βέβαια σκληρό, άφοϋ θά χρειαστῆ να φύγουν ὀρισμένοι καθηγητές, σκληρό και ἂν άκόμα ἡ ἀπομάκρυνσή τους δέν ἔχη γι' αϋτούς καμιά δυσάρεστη ὀικονομική ἡ και ἄλλη συνέπεια. Δυστυχῶς ὅμως δέν μπορεί να γίνη ἄλλιῶς. Ἡ αϋστηρότητα που ζητήσαμε στην ἐπιλογή τῶν νέων φοιτητῶν δέν μπορεί να δικαιολογηθῆ ἠθικά, ἂν δέν ἐφαρμοστῆ πρώτα στο ἴδιο τό προσωπικό. Τό ἴδιο ὅμως δέν μποροϋν χωρίς αϋτή να δικαιολογηθοϋν και να σταθοϋν και ἄλλα μέτρα σαν αϋτά που είδαμε παραπάνω, ὅπως π. χ. ὁ ἀποκλεισμός ἀπό τῆ σχολῆ τῶν ἀκατάλληλων φοιτητῶν στο τέλος τοϋ πρώτου ἡ τοϋ δεϋτερου χρόνου, τό ξεχώρισμα τῶν ἱκανότερων πτυχιούχων κ. ἄ., μά και γενικότερα είναι άδύνατο να σταθῆ ἕνα πρόγραμμα τῆς προκοπῆς. Ἐδῶ φυσικά δέν μπορῶ να προχωρήσω σ' αίτήματα ἀναλυτικά, θά ξεχωρίσω μόνο μερικά γενικά σημεία:

α. Ἀπό τό σημερινό προσωπικό πρέπει ν' ἀπολυθοϋν ὅσοι είναι «ὀμολογουμένως» ἀνίκανοι και ἀκατάλληλοι για πανεπιστημιακή διδασκαλία, και στη θέση τους να διοριστοϋν ἱκανοί ἔξωπανεπιστημιακοί εἴτε ὡς ταχτικοί ἡ ἔκτακτοι καθηγητές, εἴτε και ὡς ὑφηγητές ἂν δέν είναι άκόμα ὄριμοι για καθηγητική ἔδρα.

β. Με τούς ὄρους που γινόταν ὡς τώρα ἡ ἔργασία στη φιλοσοφική σχολῆ, τὰ τυπικά προσόντα για θέση πανεπιστημιακή δέν ἔχουν καμιά σημασία και πρέπει να παραμερίσουν ἔμπρός στα οϋσιαστικά τόσο για τήν αντικατάσταση αϋτῶν που θά φύγουν ὅσο και για τό διορισμό καθητῶν σε νέες ἔδρες. Γιατί δέν είναι σωστό οί τύποι ν' ἀποκλείσουν ἀπό τήν πανεπιστημιακή διδασκαλία ἐπιστήμονες που είναι ἀσυγκρίτως ἀνώτεροι ἀπό κάθε τυπικό προσοντοϋχο.

* Ἡ πρόβλεψη αϋτή είναι πιά σήμερα πραγματικό γεγονός, 1943.

γ. "Αν και με την εφαρμογή της δεύτερης πρότασης λείψουν σε μερικές έδρες οί ικανοί αντικαταστάτες, ν' ανακληθοῦν ἀπ' ὅσους ἔχουν φύγει ἢ νά μείνουν ἀπ' ὅσους πρόκειται νά φύγουν με τ' ὄριο τῆς ἡλικίας ἐκεῖνοι πού ἡ διδασκαλία τους ἀξίζει πραγματικά, και νά συνεχίσουν τὸ πανεπιστημιακὸ ἔργο τους ὥσπου νά βρεθῆ ὁ ἀξίος αντικαταστάτης των ἔστω και σὲ μικρότερο βαθμό.

δ. Και τώρα και πολὺ περισσότερο στο μέλλον πρέπει νά λείψη ἡ κακή ἀντίληψη τῆς ἀνάγκης: ἡ τάδε ταχτική ἔδρα δὲν ἔχει καθηγητῆ, ἀν και τὸ μάθημα εἶναι σπουδαῖο ἀνάγκη ὅπωςδήποτε νά τὴν πάρῃ ἕνας, ὁ καλύτερος ἀπὸ τοὺς ὑποψήφιους, ἀκόμα και ἂν δὲν εἶναι ἰκανὸς ἢ ὠριμος γιὰ τέτοια θέση. Τέτοια ἀντίληψη φυσικὸ εἶναι νά ἔχη — ὅπως και εἶχε — πολὺ δυσάρεστες συνέπειες και γιὰ τὸ κύρος και τὸ ἔργο μιᾶς σχολῆς, και γιὰ τὸ χαρακτήρα και τὴν εξέλιξη τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου πού ἀνεβαίνει ἔτσι ξαφνικὰ ἀπὸ λόγους ἐξωτερικούς. "Αν ἀπὸ τοὺς ὑποψήφιους δὲν εἶναι κανένας ὠριμος γιὰ ταχτικὸς ἢ γιὰ ἔκτακτος, ἄς γίνῃ ὁ καλύτερος ὑφηγητῆς. "Αν ὅμως οὔτε τέτοιος ὑπάρχη, προτιμότερο νά μὴ διδαστῆ ἕνα μάθημα: τὸ κακὸ θάναί ἔτσι πολὺ μικρότερο. Και μόνο στη μεγάλη ἀνάγκη ἄς διδάξῃ προσωρινὰ ἕνας ἀπλὸς «διδάσκαλος» χωρὶς ἀξιώσεις.

ε. Για ν' ἀνασυγκροτηθῆ οὐσιαστικὰ ἡ σχολὴ τὸ ἴδιο μέτρο πού πρότεινά γιὰ τοὺς ἀνίκανους θά ἔπρεπε νά εφαρμοστῆ και γιὰ τοὺς μέτριους καθηγητές. Ἡ εφαρμογὴ ὅμως τοῦ μέτρου αὐτοῦ εἶναι δυσκολοτάτη, γιατί και ὁ ἀριθμὸς τῶν μέτριων εἶναι μεγαλύτερος και ἡ ἀντικατάσταση μερικῶν προβληματική. Γι' αὐτὸ ἐδῶ χρειάζεται ἄλλη λύση, και σκοπιμότερη νομίζω τὴν ἀκόλουθη: Δίπλα στο μέτριο νά διοριστῆ εἴτε ὡς ταχτικὸς εἴτε ὡς ἔκτακτος καθηγητῆς και δεύτερος με τὴν προϋπόθεσιν βέβαια πὼς θά εἶναι πολὺ ἰκανότερός του, και ὁ φοιτητῆς νά ἔχη τὴν ἐλευθερίαν νά παρακολουθῆ τὰ μαθήματα ἐκεῖνου ἀπὸ τοὺς δυὸ πού προτιμᾷ ὁ ἴδιος. Ὁ καθένας τους θά ἐξετάζῃ φυσικὰ μόνο τοὺς φοιτητές πού ἔχουν ἐργαστῆ μαζί του. "Αν δὲν ὑπάρχη ὁ ἰκανότερος, ἀναγκαστικὰ θά μείνῃ μόνος ὁ μέτριος και τὴν καλύτερεψῃ θά τὴν περιμένωμε ἀπὸ τὸ μέλλον.

στ. Και τ' ὄριο ὅμως τῆς ἡλικίας, ὅπως ἔχει τώρα ὀριστῆ, εἶναι μέτρο πού ὡς ἕνα σημεῖο μπορεῖ και αὐτὸ νά βοηθήσῃ γιὰ τὴν καλύτερη ἀνασύνθεση τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν, με τὸν περιορισμὸ βέβαια πού ἔγινε παραπάνω στὴν τρίτη πρότασή μου. Ἀλλὰ και στο μέλλον τ' ὄριο αὐτὸ θά εἶναι ὠφέλιμο γιὰ τὴν πανεπιστημιακὴ ἐργασία και πρέπει νά κρατηθῆ. Γιατί οἱ ἐπιστήμονες — ἐκτὸς ἀπὸ σπάνιες ἐξαιρέσεις — δίνουν πιά ὡς τὰ 65 χρόνια τους ὅ,τι ἔχουν νά δώσουν, και ἂν ἐξακολουθήσουν νά κρατοῦν τὴν καθηγητικὴ ἔδρα, κλείνουν γιὰ καιρὸ τὸ δρόμο σὲ δυνάμεις γόνιμες πού θά ἔδιναν νέα ζωὴ στο πανεπιστήμιο*.

"Όταν μίλησα παραπάνω γιὰ τὴ σημερινὴ σύνθεση τοῦ προσωπικοῦ και τὴν ἀνάγκη ν' ἀνασυγκροτηθῆ, στηρίχτηκα στὴν ἐπιστημονικὴ ἰκανότητα τοῦ καθενός, αὐτὴ πῆρα γιὰ κύριο κριτήριον και παραμέρισα τὴν ἰδεολογικὴ του κατεύθυνση σχετικὰ με τὰ δυὸ πολιτιστικὰ ρεύματα τοῦ τόπου μας, τὴ δημοτικὴ και τὴ λόγια παράδοση. "Όταν ὅμως ὁ λόγος

* Ἀντίθετα με τὴν παραπάνω γνώμη ἀνέβασαν τώρα τελευταῖα τ' ὄριο τῆς ἡλικίας πάλι στὰ 70 χρόνια: τέτοιο ὅμως μέτρο ἀσφαλῶς ζημιώνει τὸ πανεπιστημιακὸ ἔργο. 1943.

είναι για τή φιλοσοφική σχολή, μπορούμε να εκτιμήσωμε σωστά τή θέση και τή συμβολή ενός καθηγητή στο έργο της, χωρίς να λογαριάσωμε τόν ψυχικό του προσανατολισμό; 'Η απάντηση δέν μπορεί παρά να είναι αρνητική, φτάνει μόνο να θυμηθοῦμε πόση σημασία ἔχει για τήν πνευματική μας ζωή, για τήν αὐθυπαρξία και τήν προκοπή της, ἢ μιὰ ἢ ἡ ἄλλη κατεύθυνση, πόσο βασικό είναι τὸ έργο μιᾶς σχολῆς φιλοσοφικῆς για τή ζωή αὐτή, και ἀκόμα πόσο ἔχει ἀλλάξει σήμερα τὸ περιβάλλον, και μ' αὐτὸ και ἡ ψυχολογία, οἱ ἀπαιτήσεις και οἱ ἀνάγκες τῶν φοιτητῶν (π. σ. 70). Μὲ ποιά τώρα κατεύθυνση μπορεί ἡ σχολή να πετύχη τὸ μεγάλο της σκοπὸ εἶναι ὀλοφάνερο ὕστερα ἀπ' ὅσα εἰπώθηκαν στη μελέτη αὐτή. Ἀπαραίτητη προϋπόθεση για τήν ἐπιτυχία του εἶναι ὁ δημοτικισμός τῶν εργατῶν της. Προϋπόθεση ὁμως μονάχα, ποὺ δέν μπορεί οὔτε και πρέπει να παραμερίση δυὸ σοβαρὰ κριτήρια για τὸ προσωπικό: τὸ χαρακτήρα και τήν ἐπιστημονική ἰκανότητα. Ἄν τήν τελευταία αὐτή τή βοηθᾶ και τή στηρίζη ὁ δημοτικισμός, δέν μπορεί και να τήν ἀναπληρώση ὅπου λείπει. Δημοτικιστῆς ἀνίκανος στήν ἐπιστήμη του δέν ἀξίζει για θέση πανεπιστημιακή. Και ἂν ἐπέκρινα παραπάνω ὀρισμένες προτάσεις τῆς ἀθηναϊκῆς σχολῆς, αὐτὸ ἔγινε ὄχι τόσο για τή στραβὴ ιδεολογική της γραμμή, ὅσο γιατὶ δὲ λογάριασε καθόλου τήν ἐπιστημονική ἰκανότητα τῶν ὑποψήφιων.

Εἶναι ὁμως σωστὸ και μπορεί σήμερα να ἐφαρμοστῆ ἡ προϋπόθεση, ἡ ἀρχὴ τοῦ δημοτικισμοῦ για τήν ἐκτίμηση και τήν ἀνασυγκρότηση τοῦ προσωπικοῦ; 'Η απάντησή μου και στο δεύτερο αὐτὸ ἐρώτημα εἶναι ἀρνητική, ὅσο και ἂν πιστεύω πὼς σχολὴ ἐχθρική στο δημοτικισμό εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατο να πετύχη τὸ μεγάλο της σκοπὸ, και ἂν ἀκόμα συγκεντρώση τίς πιὸ διαλεχτὲς ἀντιδραστικὲς δυνάμεις. Εἶναι ἀρνητική, γιατί: α) ἂν πάρωμε για κριτήριον τὸ δημοτικισμό και ἀποκλείσωμε τήν ἀντίθετη νοοτροπία, ποὺ στήν ἐπιστήμη τουλάχιστο ἐπικρατεῖ ἀκόμα, κλονίζωμε μιὰ βασική ἀρχὴ τῆς πανεπιστημιακῆς ἐργασίας, τήν ἐλευθερία δηλαδή τῆς ἐρευνας και τῆς γνώμης. Πέφτομε ἔτσι στο ἴδιο λάθος ποὺ ἔπεσε κι ἐξακολουθεῖ να πέφτη ἡ πλειοψηφία τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς *. β) Σήμερα εἶναι μερικοὶ κλάδοι τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς ὅπου δέν ἔχομε ἀκόμα ἐξωπανεπιστημιακοὺς ἐπιστήμονες δημοτικιστὲς ἰκανοὺς για γόνιμη πανεπιστημιακή ἐργασία. 'Η ἔλλειψη αὐτὴ εἶναι φυσική συνέπεια τοῦ δρόμου ποὺ ἕναν αἰῶνα τώρα εἶχε πάρει ἡ σχολὴ αὐτή, και γενικότερα ἡ ἐπιστημονική μας κίνηση. "Οποῖος δέν τήν ἀναγνωρίζει δέν παίρνει στὰ σοβαρὰ τήν ἔννοια τῆς ἐπιστημονικῆς ἰκανότητος, και στήν ἐφαρμογὴ κινδυνεύει ν' ἀκολουθήση τ' ὀλέθριον παραστράτημα τῆς ἀθηναϊκῆς σχολῆς. γ) "Οσο και ἂν τὸ ἄτομον πρέπει να παραμερίζη ἔμπρὸς στο καλὸ τοῦ συνόλου, εἶναι ὄχι σκληρὸ παρά ἀδικο ἕναν ἐπιστήμονα ἰκανὸ στή δουλειά του, ποὺ ἔχει δουλέψει στο πανεπιστήμιον ὅσο μπορούσε πιὸ εὐσυνείδητα, να τὸν ἀπολύσης ἀπὸ τή θέση του για τὸ στραβὸ και χιλιοπατημένο δρόμον ποὺ πῆρε εἴτε ἀπὸ πίστη εἴτε και ἀπὸ ψυχική ἀδυναμία. Ἐπειδὴ ὁμως παρ' ὅλα αὐτὰ δέν εἶναι σωστὸ για λόγους προσωπικοὺς ἢ γενικοὺς να θυσιάζεται ἡ τωρινὴ γενιά τῶν φοιτητῶν και μ' αὐτὴ ὀλοκληρες γενιὲς παιδιῶν, και ἀκόμα για να μὴν ἐμποδίζεται ἡ μόρφωση

* Πόσο βαθὺ ἔγινε τελευταία τὸ πέσιμό της τὸ δείχνει ἡ δίκη Κἀκριδῆ, 1943.

τοῦ μελλοντικοῦ πανεπιστημιακοῦ προσωπικοῦ ποῦ θὰ ζωντανέψη τὸ ἔργο τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, πρέπει κι ἐδῶ νὰ ἐφαρμοστῆ ἡ ἴδια λύση ποῦ πρότεινα καὶ στὴν περίπτωση τῶν μέτριων καθηγητῶν: Δίπλα δηλαδὴ στὸν ἱκανὸ ταχτικὸ καθηγητὴ νὰ διοριστῆ καὶ δεύτερος ταχτικὸς ἢ ἔκτακτος, ἱκανὸς καὶ αὐτός, ἀλλὰ δημοτικιστῆς — ἂν βέβαια ὑπάρχη — καὶ ὁ φοιτητῆς νὰ εἶναι ἐλεύθερος ἀνάλογα μὲ τὴν προτίμησή του ν' ἀκολουθήσῃ τὰ μαθήματα ἑνὸς ἀπὸ τοὺς δύο. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἀκόμα πιὸ ἀπαραίτητο, ὅταν πρόκειται γιὰ μαθήματα βασικά.

Ἡ πρότασή μου γιὰ τὸ προσωπικὸ μόνον ἀπὸ τὴν Πολιτεία μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῆ. Ἐδῶ ὅμως προβάλλει ἓνα μεγάλο ἐρωτηματικὸ, γιὰτὶ ἡ πείρα ποῦ ἔχομε ὡς τώρα ἀπὸ τὴν ἐπέμβαση τῆς Πολιτείας εἶναι δίκοπο μαχαίρι. Γι' αὐτὸ πολλοὶ ὑποστηρίζουν πὼς ἡ πανεπιστημιακὴ αὐτονομία εἶναι ἀνάγκη πραγματικὴ, πὼς σ' αὐτὴ ἔχομε τὴ μεγαλύτερη ἐγγύηση ὅτι τὰ σχετικὰ προβλήματα θὰ βρῖσκουν τὴν πιὸ σωστὴ λύση. Συμφωνῶ μαζί τους μὲ δυὸ ὅμως προϋποθέσεις: Πρῶτα ὅτι ἡ πραγματικὴ ἐποπτεία καὶ τὸ veto τῆς Πολιτείας δὲν μπορεῖ νὰ λείψῃ σὲ πανεπιστήμιο κρατικὸ, καὶ β) ὅτι ἡ κάθε σχολὴ στέκει στὴ θέση της. "Ὅταν ὅμως ἡ δεύτερη αὐτὴ προϋπόθεση λείπῃ, τότε τὸ μόνον μέσο εἶναι ἡ ἐπέμβαση, ὡς ποὺ νὰ δημιουργηθῆ ἡ κατάστασις ὁμαλῆ. Ἀλλὰ τὸ μέσο αὐτὸ μπορεῖ νὰ δικαιολογηθῆ καὶ νὰ ὠφελήσῃ ὅταν οἱ ἀποφάσεις τῆς Πολιτείας εἶναι τέτοιες, ποῦ ν' ἀντέχουν σὲ κάθε ἐλεύθερη κρίση καὶ συζήτηση, ὅταν δηλαδὴ εἶναι ἀπρόσωπες, ἀντικειμενικὲς καὶ σύμφωνες μὲ τὸ συμφέρον τοῦ πανεπιστημιακοῦ ἔργου καὶ τοῦ τόπου. Μπορεῖ ὅμως στὴν περίπτωση ποῦ ἐξετάζομε ἐδῶ νάχωμε τέτοιες ἀποφάσεις; Σὲ ζητήματα γενικότερα ἢ ἀπάντηση εἶναι χωρὶς κανένα δισταγμὸ καταφατικὴ. Ἐτσι κάθε ἐνέργεια τῆς Πολιτείας γιὰ νὰ λείψουν δυσάρεστα ἀτομικὰ παραδείγματα ἢ καὶ μερικὰ ὁμαδικὰ σὰν αὐτὰ ποῦ εἶδαμε στὸ κεφάλαιο ὅπου ἐξετάζαμε τὸ σημερινὸ προσωπικὸ τοῦ Πανεπιστημίου γενικά, θὰ τὴν ἐπιδοκιμάσῃ καὶ ἡ κοινωνία καὶ τὸ ἴδιο τὸ προσωπικὸ. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ πρόγραμμα τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς. Ἡ σχετικὴ ἔρευνα ἔδειξε καθαρὰ: α) ὅτι μὲ προγράμματα σὰν τὰ περασμένα καὶ τὸ τωρινὸ εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατο νὰ μορφωθοῦν καλοὶ ἐπιστήμονες κι ἐπαγγελματίες καὶ β) ὅτι οἱ ἴδιες οἱ σχολές δὲν ἔχουν τὴ δύναμη ὑπερνικῶντας προσωπικὲς ἀδυναμίες νὰ δώσουν ἓνα πρόγραμμα τῆς προκοπῆς. Ἡ ἐπέμβαση λοιπὸν τῆς Πολιτείας εἶναι ἀπόλυτα δικαιολογημένη. Ἀλλὰ μπορεῖ νὰ σταθῆ μόνον, ὅταν τὸ νέο πρόγραμμα δὲν τὸ δώσῃ αὐθαίρετα καὶ τυχαῖα, παρὰ τὸ στηρίξῃ σὲ γενικὲς ἀρχές ποῦ βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ μορφωμένου ἐπιστήμονα καὶ τοὺς ὅρους ποῦ εἶναι ἀπαραίτητοι γιὰ τὴ μὀρφωσή του, ἀπὸ τοὺς ὅρους τῆς ἐπιστημονικῆς μας ζωῆς καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς παιδείας μας. Στὴ σύνταξή του θὰ βοηθήσουν βέβαια καὶ οἱ εἰδικοί, μὰ μέσα στὰ ὅρια ποῦ ἐπιβάλλουν οἱ ἀπρόσωπες ἀρχές. Ἐτσι ἡ ἐνέργειά της θὰ εἶναι γόνιμη καὶ ἀντικειμενικὴ. Μπορεῖ ὅμως νὰ γίνῃ τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ προσωπικὸ; Νομίζω πὼς κι ἐδῶ ἡ ἀπάντηση μπορεῖ καὶ πρέπει νάβῃ καταφατικὴ. Γιατὶ τ' ἀντικειμενικὰ δεδομένα γιὰ τὴ σωστὴ ἐκτίμησι καὶ ἀπόφασι δὲ λείπουν. Φτάνει μόνον ἡ ἐνέργεια τῆς Πολιτείας νὰ γίνῃ μὲ ἀπόλυτη συνέπεια.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στή μελέτη αυτή, αφού εξέτασα γενικά τὸ σκοπὸ καὶ τὴ σημασία μιᾶς φιλοσοφικῆς σχολῆς, πῆρθε τὸ ἐρώτημα ἂν οἱ δικές μας σχολές πετυχαίνουν ἢ ὄχι τὸ σκοπὸ τους. Γιὰ ν' ἀπαντήσω στὸ ἐρώτημα αὐτό, χρειάστηκε νὰ ἐξετάσω πρῶτα τ' ἀποτελέσματα τῆς μέσης παιδείας καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ μὀρφωση τῶν ἐκπαιδευτικῶν της, καὶ ὕστερα τὴν ἐπιστημονικὴ μας κίνηση στὴν περιοχή τῶν ἐπιστημῶν ποὺ ὑπάγονται στὴ φιλοσοφικὴ σχολή. Ζητώντας ἔπειτα τοὺς λόγους τῆς ἀποτυχίας πῆρα τοὺς τρεῖς κύριους παράγοντες, τοὺς φοιτητές, τὸ προσωπικὸ καὶ τὸ πρόγραμμα τῶν σπουδῶν, καὶ προσπάθησα νὰ τοὺς ἀντικρίσω ὅπως τοὺς ἔχομε στὴν πραγματικότητα. Ἀπὸ τὴν πραγματικότητα αὐτὴ εἶναι πολλὰ δυσάρεστα σημεῖα ποὺ τὰ ἔχουν ἐδῶ κι ἐκεῖ τονίσει καὶ ἄλλοι· ἔτσι π. χ. ἡ ἀγγραμματοσύνη τῶν γυμνασιακῶν ἀπόφοιτων, ἡ ποιότητα τῶν φοιτητῶν κ. ἄ. Στὴ μελέτη μου ὅμως ἡ ἔρευνα ἔγινε πλατιά, συστηματικὴ καὶ πολὺπλευρῆ, καὶ ἀπλώθηκε καὶ σὲ περιοχές ποὺ ἄλλοι δὲ θέλησαν νὰ τίς ἐξετάσουν καὶ νὰ μιλήσουν δημόσια γι' αὐτές. Ἐτσι ὅμως ὅπως παρουσιάζεται συγκεντρωμένη καὶ ὀλοκληρωμένη ἡ ἔρευνα αὐτὴ, δίνει μιὰ γενικὴ εἰκόνα σκοτεινὴ.

Τέτοια εἰκόνα θάναί καὶ ἀναγνώστες ποὺ μποροῦν νὰ τὴν πάρουν γιὰ ὑποκειμενικὸ κατασκευάσμα τῆς δικῆς μου ἀπαισιοδοξίας καὶ γκρίνιας, καὶ παραβλέποντας τὴν πραγματικὴ θὰ προτιμήσουν νὰ μένουν εὐχαριστημένοι μὲ τὸ δρόμο ποὺ ἔχομε πάρει. Σ' αὐτοὺς θὰ ἤθελα νὰ θυμίσω ὅ,τι εἶπα καὶ στὴν εἰσαγωγή μου· ὅτι δηλαδὴ μιὰ πραγματικὴ δὲν καλυτερεύει μὲ ἀγνοία ἢ πανηγυρικούς, παρὰ μὲ τὴ σωστὴ ἐκτίμησή της. Σωστὴ ὅμως ἐκτίμηση στὸ πρόβλημα τῆς πανεπιστημιακῆς μὀρφωσης δὲ γίνεται παρὰ μὲ κριτήρια ἀνάλογα μὲ τὴν ἔννοια τοῦ μὀρφωμένου ἐπιστήμονα καὶ τίς ἀπαιτήσεις της, καὶ γενικότερα τίς ἀπαιτήσεις τῆς ἀνώτερης παιδείας. Ἐτσι ἂν ἡ εἰκόνα εἶναι σκοτεινὴ, σ' αὐτὸ φταῖνε τὰ ἴδια τὰ πράγματα καὶ ὄχι ἡ ψυχικὴ διάθεση τοῦ συγγραφέα. Ὅσο γι' αὐτὴ ἄλλο ἀνησυχία καὶ πόθος, καὶ ἄλλο ἀπαισιοδοξία. Ἀλλωστε τὴν ἴδια σχεδὸν εἰκόνα θὰ σχημάτιζαν καὶ μόνοι τους οἱ ἀναγνώστες αὐτοί, ἂν μποροῦσαν ν' ἀκούσουν πολλοὺς ἐκπαιδευτικούς, καὶ πανεπιστημιακοὺς ἀκόμα, νὰ συζητοῦν ἰδιαίτερα μεταξὺ τους γιὰ τὰ σημεῖα ποὺ ἐρευνήθηκαν παραπάνω.

Ἄν ὅμως ἄλλους ἀναγνώστες τὸ ἀντίκρισμα τῆς πραγματικότητας, ὅπως ἔγινε ἐδῶ, τοὺς ἔσπρωχνε σὲ ἀπαισιοδοξία γιὰ τὸ μέλλον, αὐτὸ θὰ ἦταν ἀντίθετο καὶ μὲ τὴν πρόθεσή μου καὶ μὲ τίς δυνατότητες τοῦ τόπου μας. Οἱ τελευταῖες μάλιστα αὐτές εἶναι ποὺ ἐμπνέουν τὴ μεγάλη ἐλπίδα κι ἐπιβάλλουν κατηγορικὰ τὴ ριζικὴ ἀλλαγὴ. Μέσα κιόλας στὴν τωρινὴ κατάσταση ξεχωρίσαμε σημεῖα πολὺ φωτεινὰ καὶ στοὺς φοιτητές καὶ στὸ προσωπικὸ καὶ τὴ δράση του. Ὅποιος γνώρισε τὸν ἱκανὸ φοιτητὴ, τὴ μὀρφὴ καὶ τὸ ἔργο μερικῶν ξεχωριστῶν καθηγητῶν ἀπὸ τὴν παλιὰ ἐποχὴ ὡς σήμερα, δὲν μπορεῖ ν' ἀπαισιοδοξήσῃ, ὅσο σκοτεινὴ καὶ

ἂν εἶναι ἡ γενικὴ εἰκόνα. Οἱ ἐξαιρέσεις αὐτὲς στὸ χέρι μας εἶναι νὰ πληθύνουν ἀπὸ τώρα, μόνο χρειάζεται συστηματικὴ ἐνέργεια, συνέπεια, συνέχεια καὶ σκληρότητα μαζί. "Ἄν κατορθώσωμε νὰ παίρνουν οἱ σχολές ἀπὸ τοὺς καλύτερους σημερινοὺς ἀπόφοιτους τῶν γυμνασίων, ἂν τὸ προσωπικὸ τους ἀνασυγκροτηθῇ σύμφωνα μὲ τὶς δυνάμεις ποὺ ἔχει σήμερὰ ὁ τόπος μας, καὶ ἂν σὲ φοιτητὲς καὶ προσωπικὸ δοθῇ ἓνα πρόγραμμα σπουδῶν ποὺ νὰ τοὺς ἀφήνῃ νὰ δουλέψουν ὅπως πρέπει, ὅλη ἡ κατάσταση σὲ λίγο θάχῃ ἀλλάξει. Καὶ τὸ λέω αὐτὸ μὲ τὴν πεποίθηση πὼς μὲ τέτοιους ὅρους δὲν μπορεῖ παρά ν' ἀρχίσῃ καὶ μέσα στὶς φιλοσοφικὲς σχολές νὰ ριζώσῃ καὶ μὲ τὸν καιρὸ ν' ἀπλώνεται καὶ ν' ἀκτινοβολῇ ἓνας νέος ψυχικὸς προσανατολισμὸς, ὁ προσανατολισμὸς ἀπ' ὅπου πήγασε τὸ κίνημα τοῦ δημοτικισμοῦ, ἡ μόνη δηλαδὴ βάση ὅπου θὰ καρπίσῃ δική μας πραγματικὴ πνευματικὴ ζωὴ. Τέτοια ὅμως ἀλλαγὴ ἀνοίγει τὸ δρόμο στὴν πιὸ μεγάλη αἰσιοδοξία γιὰ ὅποιον, πέρα ἀπὸ τὸ σημερινὸ ἱκανὸ φοιτητὴ καὶ τὸν ξεχωριστὸ καθηγητὴ του, ἀντικρίζει ὀλόκληρο τὸ λαό, τὶς δυνάμεις ποὺ κρύβει μέσα του, καὶ τὶς δυνατότητες ποὺ ἔχει δείξει ὡς τώρα. Φτάνει μόνο νὰ θυμίσω στὸ φωτισμένο δάσκαλο τί θησαυροὺς βρῖσκει στ' ἀμόλυντα ἀκόμα παιδιὰ καὶ τοῦ πιὸ ἀπόμερου χωριοῦ μας, καὶ σὲ ὅλους τὰ χτεσινὰ ἀκόμα ἀπρόσωπα δημιουργήματα τοῦ λαοῦ σὲ διάφορες ἐκδηλώσεις τῆς ἀκαλλιέργητης πνευματικῆς του ζωῆς. Πόσο χαμηλότερα ἀπὸ τὸν πολῦτιμο σπόρο τους στέκουν μερικὲς ἀντίστοιχες ἐκδηλώσεις ὅπου ἔχουν δουλέψῃ ὀλόκληρες νεώτερες γενιὲς γραμματισμένων ἢ καὶ μορφωμένων!

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΣΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΚΑΙ ΤΑ ΓΑΛΛΙΚΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ

Α. ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΠΤΥΧΙΑ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

1. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνοποίηση τῆς παιδείας.

Στὴ σημερινὴ Γερμανία τὰ ἐπαγγελματικὰ πτυχία καὶ τὰ σχετικὰ προγράμματα σπουδῶν εἶναι παντοῦ τὰ ἴδια. Πρὶν ὅμως ἀπὸ τὴ χιτλερική ἐνοποίηση τῆς παιδείας εἶχαμε στὶς διάφορες γερμανικὲς χώρες μεγάλη ποικιλία καὶ στὸν ἀριθμὸ καὶ τὴ σύνθεση τῶν πτυχίων καὶ στὴν ἐλευθερία τῶν φοιτητῶν. Ἦταν βέβαια καὶ πολλὰ ἄλλα σημεῖα κοινὰ ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ ποὺ εἶδαμε στὶς σελίδες 40—42. Ἔτσι ὅλοι ἔπρεπε νὰ σπουδάσουν τέσσερα χρόνια στὸ πανεπιστήμιον, ὅπου πῆγαιναν ὕστερα ἀπὸ γυμνασιακὲς σπουδὲς ἐννιά χρόνων, νὰ δουλέψουν μόνοι τους πολλοὺς μῆνες γιὰ νὰ ἐτοιμάσουν μιὰ ἢ δυὸ ἐπιστημονικὲς ἐργασίες, καὶ νὰ παρουσιάσουν ἀποδείξεις γιὰ ὀρισμένες παραδόσεις καὶ φροντιστήρια. Ἐπειτα οἱ ἐξετάσεις χωρίζονταν σὲ δυὸ περιόδους· πρῶτα ἐξετάζονταν στὰ εἰδικὰ μαθήματα τοῦ πτυχίου τους (ἐπιστημονικὴ δοκιμασία), καὶ πολὺ ἀργότερα στὴν παιδαγωγικὴ θεωρία καὶ πράξη, ἀφοῦ στὸ μεταξύ φοιτοῦσαν ὡς δόκιμοι σ' ἓνα γυμνάσιον. Ἡ διαφορὰ ὅμως σὲ μερικὰ βασικά σημεῖα τῶν σπουδῶν ἦταν μεγάλη, καὶ κάποτε ἔφτανε ὡς τὴν ἀντίθεση. Τὶς δυὸ ἀντίθετες ἄκρες τὶς ἔχομε στὴ Βαυαρία καὶ τὴν Πρωσσία, καὶ εἶναι πολὺ χρήσιμο γιὰ τὸ σκοπὸ μας νὰ ἰδοῦμε πῶς εἶχαν λύσει τὸ πρόβλημα τῶν ἐπιστημονικῶν σπουδῶν οἱ δυὸ αὐτὲς χώρες καὶ ποιὲς ἀλλαγές ἔγιναν τελευταῖα μὲ τὴν ἐνοποίηση.

α. Στὴν Πρωσσία.— Στὴν Πρωσσία δὲν ὑπῆρχαν ὀρισμένα, πάγια ἐπαγγελματικὰ πτυχία, παρὰ ὁ φοιτητὴς ἦταν ἐλεύθερος νὰ διαλέξῃ τρία ἀπὸ τ' ἀκόλουθα μαθήματα: χριστιανικὴ θρησκεία, γερμανικά, λατινικά, ἑλληνικά, ἑβραϊκά (μόνο γιὰ δεῦτερο μάθημα), γαλλικά, ἀγγλικά, ἱστορία, γεωγραφία, μαθηματικά, φυσικὴ, χημεία, βοτανικὴ καὶ ζωολογία. Ἀπ' αὐτὰ τὰ δύο ἦταν κύρια, βασικά μαθήματα, καὶ τὸ ἄλλο ἔπαιρνε δευτερώτερη θέση (Hauptfächer, Nebenfächer). Ἀντὶ ὅμως τὸ δεῦτερο αὐτὸ μάθημα, ὁ φοιτητὴς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ πάρῃ ἓνα συμπληρωματικὸ (Zusatzfach) ἀπὸ μαθήματα ποὺ δὲν μπορούσαν νὰ γίνουν κύρια, π. χ. φιλοσοφικὴ προπαιδεία, γερμανικὴ λαογραφία, κλασικὴ ἀρχαιολογία, χειροτεχνία κ. ἄ. Ἦταν βέβαια μερικοὶ περιορισμοί, ποὺ ἀνάγκασαν τὸ φοιτητὴ γιὰ δική του εὐκολία νὰ προτιμῆσῃ ὀρισμένους συνδυασμοὺς μαθημάτων· ὅποιος π. χ. εἶχε γιὰ κύριον τὰ ἑλληνικά ἔπρεπε νὰ ξέρῃ ἀρκετὰ λατινικά καθὼς καὶ τὸ ἀντίστροφο, ὅποιος ἔπαιρνε φυ-

* Ἀπὸ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα δὲν ἦταν κοινὸ στὰ ἐπαγγελματικὰ πτυχία τὸ δ καὶ τὸ θ.

σική χρειαζόταν πολλά μαθηματικά· έτσι συνδύαζε συνήθως ἑλληνικά με λατινικά, φυσική με μαθηματικά κ. τ. λ. Πάντως ὅμως ὁ φοιτητής εἶχε τὴν ἐλευθερία νὰ κανονίζῃ ὁ ἴδιος τὴ σύνθεση τοῦ πτυχίου του, παίρνοντας ὅποια μαθήματα ἠθελε εἴτε ἀπὸ τὰ ἱστορικοφιλολογικὰ εἴτε ἀπὸ τὰ φυσικομαθηματικά. Μόνο ἡ φιλοσοφία ἦταν κοινὸ ὑποχρεωτικὸ μάθημα σὲ ὅλα τὰ πτυχία, κι ἐξεταζόταν μαζί με τὰ τρία εἰδικὰ στὶς πτυχιακὲς ἐξετάσεις.

Στὰ κύρια μαθήματα εἶχαν πολὺ μεγαλύτερες ἀπαιτήσεις παρὰ στὸ δευτερότερο ἢ τὸ συμπληρωματικόν. Τὰ πρῶτα ἔπρεπε νὰ τὰ σπουδάσῃ ὁ φοιτητής πλατύτερα καὶ βαθύτερα, σ' αὐτὰ μόνον ὑποχρεωνόταν ν' ἀκολουθήσῃ φροντιστήρια, κι ἀπ' αὐτὰ θὰ τοῦ ἔδιναν τὸ θέμα γιὰ τὴν πιὸ μεγάλη ἀπὸ τίς δυὸ προκριματικὲς ἐργασίες, ποὺ θὰ δούλευε μῆνες γιὰ νὰ εἶς παρουσιάσῃ στὶς ἐπιστημονικὲς πτυχιακὲς του ἐξετάσεις. Συνέπεια ἦταν τὰ κύρια μαθήματα νάχη τὸ δικαίωμα νὰ τὰ διδάσκῃ σὲ ὅλες τίς γυμνασιακὲς τάξεις, ἐνῶ τὸ δευτερότερο τὸ δίδασκε μόνον στὶς κατώτερες.

Γιὰ τὸ καθένα σχεδὸν ἀπὸ τὰ ἱστορικοφιλολογικὰ πτυχιακὰ μαθήματα χρειαζόνταν καὶ ὀρίζονταν γνώσεις καὶ ἀπὸ ἄλλα μαθήματα, καὶ μάλιστα κάποτε πολλές. Αὐτὲς ὅμως εἶχαν βοηθητικὴ μόνον σημασία, συγκεντρώνονταν στὸ πτυχιακὸ μάθημα καὶ τὸ βοηθοῦσαν, καὶ οἱ σχετικὲς ἐπιστῆμες δὲν παρατάσσονταν δίπλα του ἰσότητες ἔτσι ποὺ νὰ τὸ πνίξουν. Στὰ ἑλληνικὰ π. χ. τὸ κύριο ἔμεναν πάντα ἡ γλῶσσα καὶ τὰ κείμενα, ἂν καὶ ὁ φοιτητής ἔπρεπε νὰ ξέρῃ «τὴν ἱστορία καὶ γεωγραφία τῆς Ἑλλάδας, τὰ πολιτεύματα τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν, τὴ θρησκεία, τὴ μυθολογία καὶ τὴ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων», αὐτὰ ὅμως μόνον «ὅσο χρειάζονται γιὰ νὰ καταλάβῃ τοὺς κλασικοὺς». Τὸ ἴδιο ἔπρεπε νὰ ξέρῃ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία, ἀλλὰ τόσο «ὅσο εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴ διδασκαλία καὶ νὰ δείξῃ στὰ παιδιὰ τὴ συνάρτηση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ με τὴν τέχνη». Τὸ ἴδιο γινόταν στὰ λατινικά, στὰ γερμανικά, στὰ γαλλικά κ. ἄ. 3.

Οἱ ἀπαιτήσεις στὸ κάθε εἰδικὸ μάθημα, καὶ πρὸ πάντων στὰ δυὸ κύρια, ἦταν μεγάλες. Στὰ ἑλληνικὰ π. χ. ὁ ὑποψήφιος ἔπρεπε «νὰ κατέχῃ τὴ γραμματικὴν με τὴν ἐπιστημονικὴν τῆς θεμελίωσιν· νὰ ξέρῃ τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσας· νὰ μπορῇ νὰ γράφῃ καλὰ τὴ γλῶσσα, γερμανικὰ ἢ λατινικὰ κείμενα νὰ τὰ μεταφράζῃ σωστὰ στὴν ἀττικὴν διάλεκτον καὶ χωρὶς σοβαρὰ λάθη στὸ ὕφος, νὰ κατέχῃ τίς βάσεις τῆς μετρικῆς καὶ νάχη ἀσκηθῇ στὴν ἀπαγγελίαν ἑλληνικῶν στίχων· ἀπὸ ἀτομικὴ μελέτη νὰ ξέρῃ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας· νὰ εἶναι ἰκανὸς νὰ ἐρμηνεύῃ γλωσσικὰ καὶ πραγματικὰ καὶ νὰ μεταφράζῃ στὰ γερμανικὰ κλασικοὺς ποὺ διδάσκονται στὰ γυμνάσια ἢ ποὺ ὁ ἴδιος ἔχει διαλέξει· νὰ ἔχῃ συνηθίσει στὴ μέθοδον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρμηνείας» καὶ ἀκόμα νὰ κατέχῃ τίς βοηθητικὰς γνώσεις ποὺ εἶδαμε παραπάνω. Τέλος νὰ ξέρῃ σὲ γενικὰς γραμμὰς τὴν ἱστορίαν τῶν σχετικῶν κλασικῶν σπουδῶν καὶ νάχη διαβάσει μερικὰ ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα φιλολογικὰ ἔργα ποὺ βγήκαν στοὺς τελευταίους αἰῶνες. Κέντρο δηλαδὴ εἶναι ἡ γλῶσσα καὶ τὰ κείμενα καθὼς καὶ ἡ κατάρτιση στὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον τῆς ἐργασίας. Οἱ ἴδιαι ἀπαιτήσεις καὶ στὰ λατινικά καὶ στὰ γερμανικά καὶ σὲ ἄλλα μαθήματα.

Ἄν βέβαια πάρωμε κατὰ γράμμα τίς ἀπαιτήσεις ποὺ ἔχει ἡ σχε-

τική διάταξη για τις εξετάσεις, βλέπομε πώς ζητοῦν καὶ ἱκανότητες, ἀλλὰ καὶ ὑλικὸ πολὺ, τόσο πού ἕνας φοιτητὴς εἶναι ἀδύνατο νὰ τὸ μελετήσῃ βαθιὰ*. Καὶ τέτοια μελέτη «βαθιὰ» ζητοῦν νὰ κάμῃ σὲ ὅλα τὰ μαθήματα τοῦ πτυχίου του, καὶ στὰ δυὸ κύρια, καὶ προπάντων στὴ μεγάλη του ἐργασία «νὰ δείξῃ πὼς μπορεῖ νὰ κρίνῃ ἐπιστημονικὰ καὶ μὲ αὐτοτέλεια». Τὸ ὑλικὸ ὅμως ἐδῶ σχετικὰ μὲ τοὺς συγγραφεῖς περιορίζεται μὲ τὸ δικαίωμα πού ἔχει ὁ φοιτητὴς νὰ διαλέξῃ αὐτὸς τὰ ἔργα ἢ τοὺς κλασικοὺς πού θὰ μελετήσῃ πλατύτερα καὶ βαθύτερα, καὶ μὲ τὴν ὑποχρέωση τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς «στὴ γραπτὴ καὶ τὴν προφορικὴ ἐξέταση νὰ λογαριάσῃ τὴν περιοχὴ πού ὁ ὑποψήφιος δήλωσε πὼς ἔχει μελετήσῃ εἰδικότερα». Ἔτσι τὸ συνηθισμένο εἶναι ὁ φοιτητὴς τὸ βάρος τῆς ἐργασίας του νὰ τὸ ρίχνῃ σὲ στενὴ περιοχὴ, καὶ ὅσο γιὰ τ' ἄλλα νὰ μεταχειρίζεται τὴ γραμματολογία καὶ νὰ περιορίζεται γιὰ κάθε εἶδος λόγου σ' ἀπαραίτητα μόνο κείμενα. Τὸν ἴδιο περιορισμὸ ἔχομε καὶ στοὺς ἄλλους κλάδους καὶ στὴ φιλοσοφία⁴.

Αὐτὸ ἦταν τὸ πρόγραμμα τῶν σπουδῶν στὶς φιλοσοφικὲς σχολὲς τῶν πρωσικῶν πανεπιστημίων. Παρ' ὅλα του τὰ πλεονεκτήματα εἶχε σηκώσῃ ἀντιρρήσεις σὲ πολλοὺς εἰδικούς, ἀκόμα καὶ πανεπιστημιακούς, καὶ σ' αὐτὲς μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ δύο κυρίως σημεία. Πρῶτα ἡ ἐλευθερία τῶν φοιτητῶν νὰ διαλέγουν οἱ ἴδιοι τὰ μαθήματα τοῦ πτυχίου τους ἦταν πολὺ ἐπικίνδυνη. Μ' αὐτὴ εἶχε βέβαια ὁ φοιτητὴς τὴν εὐκαιρία νὰ ἱκανοποιήσῃ μὲ τὸ παραπάνω τὰ πραγματικὰ του ἐνδιαφέροντα. Καὶ ἡ ἱκανοποίησις αὐτὴ μποροῦσε νὰ γίνῃ καὶ μὲ συνδυασμοὺς μαθημάτων τέτοιους, ὅπου καὶ συγκέντρωση νὰ ἔχωμε στενωτέρη, καὶ μεγαλύτερο ξαλάφρωμα ἀπὸ τὸ πολὺ ὑλικὸ καὶ μελέτη βαθύτερη. Ἔτσι π. χ. ἂν ἔπαιρνε γιὰ κύριους κλάδους τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ λατινικὰ καὶ γιὰ τρίτο συμπληρωματικὸ μάθημα τὴ φιλοσοφικὴ προπαιδεία. Μποροῦσε τότε νὰ μελετήσῃ βαθύτερα τὸ πλατωνικὸ φιλοσοφικὸ σύστημα μὲ βάση ὀρισμένους πλατωνικοὺς διαλόγους, αὐτοὺς πάλι νὰ τοὺς δουλέψῃ καὶ σὰν ἔργα φιλολογικὰ, καὶ στὰ λατινικὰ νὰ προτιμήσῃ τὸ ἴδιο φιλοσοφικὰ ἔργα**. Μὲ τὴ φοιτητικὴ ὅμως ἐλευθερία τέτοιοι γόνιμοι συνδυασμοὶ ἔμεναν στὴν τύχη, καὶ μποροῦσαν νὰ συνδυάζωνται καὶ μαθήματα χωρὶς καμιά ἐσωτερικὴ συνάρτηση μεταξύ τους, ὅπως π. χ. μαθηματικὰ ἢ χημεία καὶ ἑλληνικὰ κ. τ. λ. Ἐπειτα ὁ χωρισμὸς τῶν μαθημάτων σὲ κύρια καὶ δευτερώτερα ἦταν βέβαια καλός, γιατί ἀνάγκαζε τὸ φοιτητὴ νὰ καταγίῃ περισσότερο καὶ πιὸ ἐντατικὰ στὰ πρῶτα. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ κύρια ἦταν δύο, καὶ ἡ ἐντατικὴ προσπάθεια ἀδυνατίζε, καὶ τὸ κέντρο τῶν σπουδῶν γινόταν χαλαρότερο. Ἡ ἀντίδρασις ὅμως ἦταν πολὺ μεγαλύτερη στὸ σύστημα τῶν σπουδῶν ὅπως τὸ εἶχαμε:

β. Στὴ Βαυαρία.— Καὶ στὸ βαυαρικὸ σύστημα, ὅπως εἶπα παραπάνω, εἶχαμε πολλὰ σημεία κοινὰ μὲ τὸ πρωσικόν. Ἐκτὸς ἀπ' ὅσα εἶδαμε (σ. 40 κ. 182) σημειῶνω ἀκόμα καὶ τ' ἀκόλουθα. Οἱ ἀπαιτήσεις γιὰ τὴν ὕλη τοῦ κάθε εἰδικοῦ μαθήματος ἦταν σχεδὸν οἱ ἴδιες. Κι ἐδῶ οἱ συμπληρωματικὲς καὶ βοηθητικὲς γνώσεις σ' ἕνα πτυχιακὸ εἰδικὸ μάθημα

* ἸΚι' αὐτὸ ἀκόμα περισσότερο, ἀφοῦ καὶ στὴ φιλοσοφία ζητοῦν παλλὰ. 4

** Τὸ ἴδιο ἂν ἔπαιρνε λατινικὰ, γερμανικὰ καὶ φιλοσοφικὴ προπαιδεία μὲ ἰδιαίτερη περιοχὴ τὴ φιλοσοφία π. χ. τοῦ Kant καὶ στὰ γερμανικὰ τὸ Schiller, ἢ ἑλληνικὰ, λατινικὰ καὶ κλασικὴ ἀρχαιολογία κ. ἄ.

ήταν πολλές, κρατούσαν όμως με τη συνεξέταση τη βοηθητική τους θέση. Τόν περιορισμό του ύλικού και τη βαθύτερη μελέτη του τη ζητούσαν με τόν ίδιο τρόπο. Ο υποψήφιος δηλαδή διάλεγε μιὰ ορισμένη περιοχή σε κάθε μάθημα, αυτή μελετούσε πλατύτερα και καλύτερα, και σ' αυτή κυρίως επιμένανε στις εξετάσεις. Στις κλασικές π. χ. γλώσσες έπρεπε να ξέρη γενικά πολλά έργα κλασικών, να έχη όμως μελετήσει ειδικότερα έναν ποιητή κι έναν πεζό που θα διάλεγε ο ίδιος*. "Όπως στα πρωσσικά έτσι και στα βαυαρικά πανεπιστήμια μεγάλη σημασία για τη μόρφωση και την εκτίμηση του υποψήφιου είχε η προκριματική εργασία, που έπρεπε να είναι από ένα ως τρία τυπογραφικά φύλλα και να δείχνη ότι «κατέχει επιστημονικά τὸ θέμα του και τὴ σχετικὴ φιλολογία, μπορεί να τὸ δουλέψη μεθοδικά, να κρίνη σωστά και να εκθέση τις σκέψεις του με τάξη και γλωσσικὴ ἀκρίβεια».

Ἄξιζει όμως να σημειώσω και μιὰ εἰδικὴ διάταξη τῶν βαυαρικῶν πανεπιστημίων που ἔδινε τὴν εὐκαιρία σε ὅποιον ἐκπαιδευτικὸ ἤθελε ν' ἀφιερωθῆ και ἀργότερα πιὸ εἰδικά σ' ἓνα μόνο επιστημονικὸ κλάδο, και νάχη έτσι και ὀρισμένα πλεονεκτήματα ὡς δημόσιος υπάλληλος. Μέσα σε δέκα χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὸ πτυχίο του μπορούσε να περάση εἰδικές εξετάσεις παρουσιάζοντας επιστημονικὴ εργασία σε θέμα που τὸ εἶχε διαλέξει ὁ ἴδιος. Ἢ ἐδῶ ἢ ἐλευθερία στὴν ἐκλογή τῆς ἐπιστήμης ἦταν μεγάλη, μπορούσε ὁ υποψήφιος να πάρη θέμα και ἀπὸ ἐπιστήμες που δὲ διδάσκονταν στα σχολεῖα, ὅπως π. χ. ἀπὸ τοὺς πατέρες τῆς ἐκκλησίας ἢ τὴ βυζαντινὴ φιλολογία κ. τ. λ. Οἱ ἀπαιτήσεις ὅμως ἀπὸ τὴν εργασία του ἦταν πολὺ αὐστηρότερες. Γιατὶ δὲν έπρεπε μόνο να εἶναι γραμμένη «σύμφωνα με τις ἀρχές τῆς επιστημονικῆς μεθόδου, παρὰ να φέρνη κι ἓνα νέο πόρισμα ἢ μιὰ νέα ἀντίληψη ἐπιστημονικὰ θεμελιωμένη», εργασία δηλαδή δημιουργικὴ. Τὸ εἰδικὸ αὐτὸ πτυχίο του ἔδινε τὸ δικαίωμα να παίρνη διευθυντικὲς θέσεις στὴ μέση ἐκπαίδευση, και να διδάσκη στις τρεῖς ἀνώτερες γυμνασιακὲς τάξεις, κυρίως τὸν κλάδο ὅπου εἶχε εἰδικευτῆ.

Ἡ διαφορὰ ὅμως στὸν ἀριθμὸ, στὴ σύνθεση και τὸν τύπο τῶν πτυχίων ἦταν μεγάλη. Εἶχαν μόνο τέσσερα πάγια πτυχία με ὅλα τὰ μαθήματα ὀρισμένα: α) ἑλληνικά, λατινικά, γερμανικά και ἱστορία β) γερμανικά, ἱστορία και μιὰ ξένη γλώσσα, ἀγγλικά ἢ γαλλικά γ) γερμανικά, ἱστορία και γεωγραφία, και δ) νεώτερες γλώσσες. Ἄλλη σύνθεση δὲν μπορούσε να γίνη. Ἐπειτα τὰ μαθήματα δὲ χωρίζονταν σε κύρια και δευτερότερα, και ὁ πτυχιούχος δίδασκε τὰ μαθήματα του πτυχίου του σε ὅλες τις γυμνασιακὲς τάξεις. Ἡ φιλοσοφία ἦταν κι ἐδῶ γενικὸ πτυχιακὸ μάθημα, ἀκόμα και στοὺς φυσικομαθηματικούς, δὲν ἐξεταζόταν ὅμως στὴν «ἐπιστημονικὴ δοκιμασία», ὅπως στὴν Πρωσία, παρὰ ἀργότερα στις παιδαγωγικὲς εξετάσεις, και με πολὺ λιγότερες ἀξιώσεις. Εἶναι ἀκόμα χαρακτηριστικὸ για τὴ σημασία που ἔδιναν στα γερμανικά, τὸ ὅτι τὰ εἶχαν κοινὸ μάθημα στα τρία πρῶτα πτυχία, δηλαδή στα σημαντικότερα.

"Όπως βλέπομε τὰ μαθήματα σε ὅλα τὰ πτυχία ἦταν ἱστοριοφιλολογικά, ἀπὸ τὴν ἴδια δηλαδή περιοχή τῶν ἐπιστημῶν, κι έτσι ἐδῶ

* Στὴν ἱστορία μπορούσε να πάρη ἀπὸ τὴν ἀρχαία: τὸν τελευταῖο π. χ. αἰῶνα τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας ἢ ἀπὸ τὴ νεώτερη τὴν ἐποχὴ τοῦ Λουδοβίκου τοῦ XIV κ.τ.π.

λείπει τὸ ἄτοπο ποὺ εἶδαμε στὶς πρωσικὲς σχολές, ὅπου μπορούσαν νὰ συνδυάζωνται καὶ μαθήματα ποὺ δὲν ἔχουν καμιά συγγένεια μεταξύ τους. Ἡ ἀλυγισία ὅμως τῶν πτυχίων περιορίζε τὸ φοιτητὴ μέσα σὲ ὄρια πολὺ στενά, καὶ τέτοιος περιορισμὸς φυσικὰ θὰ τὸν πνίξε καὶ θὰ τὸν ἐνιωθε ἐμπόδιο στὴν αὐτοπαιδαγωγίᾳ του. Αὐτὸ ὅμως ἦταν τὸ λιγότερο ἐμπρὸς στὴν παραλληλία καὶ ἰσοτιμία τῶν μαθημάτων. Γιατὶ ὅλα τοὺς ἦταν κύρια, κανένα τοὺς δὲν ξεχώριζε, κι ἔπρεπε ὁ φοιτητὴς νὰ τὰ σπουδάζη τὸ ἴδιο «βαθιά», πράγμα ἀδύνατο, καὶ ἂν ἀκόμα τὴ βαθύτερη μελέτη του τὴν περιορίζε σὲ ὀρισμένες περιοχές. Ὁ μεγαλύτερος συντελεστὴς ποὺ ἔδιναν σὲ ὅποιο μάθημα ἢ μαθήματα τοῦ πτυχίου ἤθελαν νὰ τονίσουν περισσότερο, ἀδυνατίζε βέβαια κάπως τὴν ἰσοτιμία κι εὐκόλυνε τὸ φοιτητὴ νὰ ἐργαστῆ σὲ ὀρισμένα μαθήματα πιὸ ἐντατικά. Ἔτσι π. χ. στὸ πρῶτο πτυχίον οἱ κλασικὲς γλώσσες εἶχαν συντελεστὴ 2, ἐνῶ τὰ γερμανικά καὶ ἡ ἱστορία μόνον 1. Οἱ ἀπαιτήσεις ὅμως καὶ στὰ τελευταῖα αὐτὰ ἦταν μεγάλες. Ἔτσι π. χ. στὴν ἱστορία ἔπρεπε ὁ ὑποψήφιος νὰ ξέρη σὲ γενικὲς γραμμὲς τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀρχαίας, τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεώτερης ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς, καὶ ἰδιαίτερα τῆς γερμανικῆς καὶ τῆς βαυαρικῆς, νὰ κατέχη ὅμως καλύτερα μιὰ πλατιά περίοδο ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, τὸ μεσαίωνα ἢ τοὺς νεώτερους χρόνους, ὅποια προτιμοῦσε». Μὲ τέτοιους ὅρους ὅλα τὰ πτυχία ἔπεφταν δύσκολα στὸ φοιτητὴ κι ἐμπόδιζαν τὴ βαθύτερη συγκέντρωσή του, ἡ δυσκολία ὅμως ἦταν πολὺ μεγαλύτερη στὸ πρῶτο, τὸ κλασικόν, ὅπου ὁ φοιτητὴς εἶχε νὰ σπουδάσῃ «βαθιά» τέσσερες πλατύτερες ἐπιστῆμες: ἑλληνικά, λατινικά, γερμανικά καὶ ἱστορία. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ πτυχίον βλέπομε ἀκόμα πόσο οἱ ἀνάγκες τῆς διδασκαλίας στὰ μέσα σχολεῖα μπορούν κάποτε νὰ ζημιώσουν τὴ σωστὴ ἐπιστημονικὴ μόρφωση.

Στὶς ἄλλες γερμανικὲς χῶρες τὰ πτυχία καὶ τὰ προγράμματα τῶν σπουδῶν ἀκολουθοῦσαν σύστημα μικτὸ ἀνάμεσα στὸ βαυαρικὸ καὶ τὸ πρωσικόν. Τὸ συνηθισμένον ἦταν λίγα πτυχία μὲ τρία μαθήματα· τὰ δυὸ κύρια ὀρισμένα πάντα καὶ μ' ἐσωτερικὴ ἐνότητα, π. χ. ἑλληνικά καὶ λατινικά ἢ γαλλικά καὶ ἀγγλικά, τὸ τρίτον ἔπαιρνε δευτερώτερη θέση, καὶ ἀφῆναν τὸ φοιτητὴ νὰ διαλέξῃ μόνος του ἓνα ἀπὸ λίγα μαθήματα, κι αὐτὰ ὅμως συγγενικά.

2. Ἡ σημερινὴ κατάσταση.

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν παραπάνω ἐκθεσί, στὰ γερμανικά ἐκπαιδευτικά πτυχία πολλὰ σημεῖα τοὺς ταιριάζουν μὲ τίς γενικὲς ἀρχές τοῦ προγράμματος, ἄλλοῦ περισσότερο καὶ ἄλλοῦ λιγότερο, εἶναι ὅμως καὶ σημεῖα ποὺ δυσκολεύουν τὴ βαθύτερη ἐπιστημονικὴ μόρφωση. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ εἰδικοί δὲν ἔμεναν εὐχαριστημένοι, καὶ ἀπὸ καιρὸ ζητοῦσαν τὴν ἀλλαγὴν. Ἀνάμεσα στὶς διάφορες κριτικὲς καὶ προτάσεις ποὺ εἶχαν γίνῃ, ξεχωρίζει τὸ κοινὸ ὑπόμνημα τοῦ συλλόγου τῶν γερμανικῶν πανεπιστημίων καὶ τοῦ συλλόγου τῶν γερμανῶν φιλολόγων, ποὺ δημοσιεύτηκε στὰ 1931 μὲ τὸν τίτλον «ἡ πανεπιστημιακὴ μεταρρύθμιση καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ μόρφωση τῶν φιλολόγων». Τὸ σπουδαιότερον αἰτημὰ τοὺς ἦταν: τὸ κάθε πτυχίον νὰ ἔχῃ μόνον τρία μαθήματα, ἀλλὰ σ' αὐτὰ ἓνα

μονάχα να τονίζεται πολύ περισσότερο από τ' άλλα, αυτό να είναι το κέντρο και η βάση για την επιστημονική μόρφωση τῶν φοιτητῶν τ' άλλα δυὸ να παίρνουν δευτερώτερη θέση, κι αὐτὰ ὅμως να συγγενεύουν με τὸ πρῶτο καὶ στὸ περιεχόμενο καὶ στὴ μέθοδό τους. Ζητοῦσαν δηλαδή περιορισμὸ καὶ πραγματική, ἐσωτερική συγκέντρωση, χωρίς ὅμως μ' αὐτὴ να περιορίζεται ἡ ἐλευθερία τῶν φοιτητῶν ὅπως στὰ βαυαρικὰ πτυχία. Ἰκοντὰ στὰ εἰδικὰ μαθήματα ἔπρεπε κατὰ τὴν πρότασή τους ὁ κάθε φιλόλογος να σπουδάζη φιλοσοφία καὶ παιδαγωγικά, καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ μαθήματα να ἐξετάζονται στὶς πτυχιακὲς ἐξετάσεις, ἀλλὰ με ἀπαιτήσεις πολὺ περιορισμένες. Τὸ αἶτημα αὐτὸ πραγματοποιήθηκε ἐν μέρει με τὴν ἐνοποίηση τῆς πανεπιστημιακῆς παιδείας, μ' αὐτὴ ὅμως ἔγιναν καὶ ἄλλες ἀλλαγές ριζικὲς ποὺ τίς ἐπιβάλλανε κυρίως πολιτικοὶ σκοποὶ.

Με τὴν πολιτειακὴ ἐπανάσταση τοῦ Χίτλερ, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς δημόσιας ζωῆς, ἔτσι καὶ στὴν παιδεία καταργήθηκε ἡ αὐτονομία ποὺ εἶχαν οἱ διάφορες χῶρες τῆς Γερμανίας. Ἀντὶ τὴν πρὶν πλούσια ποικιλία καὶ πολυτυπία ἔχομε τώρα αὐστηρὴ συγκέντρωση, ἐνιαία ὀργάνωση καὶ κατεύθυνση. Πρῶτα ὀργανώθηκε ἡ δημοτικὴ καὶ μέση παιδεία, καὶ ὕστερα ἦρθε ἡ σειρά καὶ τῆς πανεπιστημιακῆς. Ἡ ἀγωγή, λένε, εἶναι «κεντρικὴ κατηγορία τῆς πολιτικῆς». «Ὅλες οἱ μορφές τῆς ἀγωγῆς, σημειώνει ἡ εἰσηγητικὴ ἔκθεση στὴ νέα ὀργάνωση τῆς μέσης παιδείας, ἔχουν σκοπὸ να μορφώσουν τὸν ἐθνικοσοσιαλιστικὸ ἄνθρωπο... Ἡ ἐθνικοσοσιαλιστικὴ κοσμοθεωρητικὴ ἐπανάσταση ἀντὶ τὴν ψεύτικη εἰκόνα τῆς μορφωμένης προσωπικότητας ἔβαλε τὴ μορφή τοῦ πραγματικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ Γερμανοῦ δηλαδή ὅπως τὸν ἔχει καθορίσει τὸ αἷμα του καὶ ἡ ἱστορικὴ του μοίρα, καὶ ἀντὶ τὴν ἀνθρωπιστικὴ ἰδεολογία τῆς ἀγωγῆς... ἔστησε μιὰ νέα ἀγωγή, ποὺ ἐξελίχτηκε ἀπὸ τὸν πραγματικὸ ἀγῶνα τοῦ λαοῦ γιὰ τὸ τρίτο Reich. Κάθε μόρφωση πέρα ἀπὸ τὴν ἐθνικοσοσιαλιστικὴ αὐτὴ πραγματικότητα εἶναι ἀφηρημένη καὶ ἀσχετὴ με τὸ λαό... δὲν ἀντικρίζει τὸν πραγματικὸ ἄνθρωπο, παρὰ ἕνα νοητικὸ ὄν». Σύμφωνα με τὸ σκοπὸ αὐτὸν μορφώνονται τώρα οἱ νέες γενιές καὶ ὅλοι οἱ γερμανοὶ δάσκαλοι τῶν δημοτικῶν καὶ μέσων σχολείων.

Οἱ τελευταῖοι στὴν προχιτλερική ἐποχὴ ὕστερα ἀπὸ γενικὴ σχολικὴ μόρφωση 13 χρόνων, σπουδάζαν ὅπως εἶδαμε στὸ πανεπιστήμιο τέσσερα χρόνια, καὶ ὅταν περνοῦσαν τὴν επιστημονικὴ δοκιμασία, ἐργάζονταν ἕνα χρόνο ὡς δόκιμοι σ' ἕνα γυμνάσιο καὶ τελείωναν με τὴν παιδαγωγικὴ δοκιμασία. Με τὴ νέα ὀργάνωση ἡ φοίτηση στὰ γενικὰ σχολεῖα περιορίστηκε σὲ 12 χρόνια, οἱ ἀπόφοιτοι ὅμως τῶν γυμνασίων κάνουν ἑξάμηνη ὑποχρεωτικὴ «θητεία ἐργασίας» (Arbeitsdienst), περνοῦν ἔπειτα τὴ στρατιωτικὴ τους θητεία, καὶ τότε μόνο μποροῦν ν' ἀρχίσουν τὴν εἰδικὴ μόρφωσή τους. Αὐτὴ κρατεῖ πέντε χρόνια. Τὸν πρῶτο χρόνο σπουδάζουν ὅλοι στὶς ἀνώτατες παιδαγωγικὲς σχολές ποὺ μορφώνουν τοὺς δημοδιδασκάλους, σὲ ἀνώτερα δηλαδή διδασκαλεῖα ἀντίστοιχα με τίς δικές μας παιδαγωγικὲς ἀκαδημίες. Ἐπειτα φοιτοῦν στὸ πανεπιστήμιο τρεῖς χρόνια καὶ ἀκολουθοῦν ἐπιστημονικὲς σπουδές, ὅταν πάρουν τὸ πτυχίον τους μένουν ἕνα χρόνο ὡς δόκιμοι σ' ἕνα γυμνάσιο, καὶ τελειώνουν πάλι με τὴν παιδαγωγικὴ δοκιμασία. Ἐτσι ἕνας νέος μπορεῖ νὰ διορισθῆ καθηγητῆς τῆς μέσης παιδείας στὰ 25 — 26 χρόνια του.

Ἡ φοίτησή τους τὸν πρῶτο χρόνο στὶς παιδαγωγικὲς ἀκαδημίες

μαζί με τούς δημοδιδασκάλους έχει ως κύριο σκοπό: ν' αφομοιωθῆ ἰδεολογικά ἴλο τὸ διδαχτικὸ προσωπικὸ τῆς γερμανικῆς παιδείας, νὰ μορφωθῆ μετὸ ἴδιο πολιτικὸ καὶ κοσμοθεωρητικὸ πνεῦμα, τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθnikοσοσιαλισμοῦ. Σὰ δεύτερος ἔρχεται κι ἕνας ἄλλος σκοπός, νὰ δοκιμάζωνται δηλαδή οἱ νέοι μετὴν εἰσαγωγή τους στὴ σχολικὴ πράξη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἂν ἔχουν τὸ χαρακτήρα καὶ τὴν κλίση γιὰ τὸ δασκαλικὸ ἐπάγγελμα, καὶ νὰ γίνεται ἔτσι ἡ πρώτη ἐπιλογή τους. Ἐνα ἀπὸ τὰ μέσα γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ κύριου σκοποῦ εἶναι ἡ εἰσαγωγή τῶν φοιτητῶν στὴν παιδαγωγικὴ, στὴ χαρακτηρολογία καὶ τὴν ψυχολογία τῶν νέων, στὴ λαογραφία, τὴ διδασκαλία τῆς κληρονομικότητας καὶ τὴ φυλογραφία (Rassenkunde)*. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς ὅλα αὐτὰ τὰ μαθήματα τὰ ὀνομάζει τὸ σχετικὸ διάταγμα «βασικὲς πολιτικοκοσμοθεωρητικὲς ἐπιστῆμες». Ἐδῶ, στὶς παιδαγωγικὲς ἀκαδημίες «θὰ θεμελιωθῆ ἡ πολιτικοκοσμοθεωρητικὴ μόρφωσή τους, καὶ τὴ μόρφωση αὐτὴ πρέπει νὰ τὴ βαθύνουν οἱ εἰδικὲς πανεπιστημιακὲς σπουδές, ἡ κάθε ἐπιστῆμη τοῦ πτυχίου μέσα στὴ δική της περιοχὴ καὶ ἀπὸ τὴ δική της ἀποψη». Ἀνάγκη λοιπὸν ὅλα τὰ μαθήματα νὰ πάρουν αὐτὴ τὴν κατεύθυνση καὶ νὰ ὑπηρετήσουν καὶ τὸν πολιτικὸ σκοπό.

Ἐπειτα ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνο μποροῦν οἱ φοιτητὲς νὰ γραφοῦν στὸ πανεπιστήμιο μόνον ἂν ὁ διευθυντὴς τῆς παιδαγωγικῆς ἀκαδημίας πιστοποιήσῃ πὼς ἀξίζουν γιὰ τὸ δασκαλικὸ ἐπάγγελμα καὶ τὶς ἀπαιτήσεις του. Στὸ πανεπιστήμιο ἀντὶ τέσσερα σπουδάζουν ὅπως εἶπα τώρα τρία χρόνια. Γιὰ νὰ μπορέσουν ὅμως νὰ μορφωθοῦν καλὰ στὸ μικρότερο αὐτὸ χρονικὸ διάστημα, ἀλάφρυναν τὶς ἐπιστημονικὲς σπουδές. Τὸ κάθε πτυχίο ἔχει τρία μόνο μαθήματα συγγενικά καὶ στὸ περιεχόμενο καὶ στὴ μέθοδο. Ἀπ' αὐτὰ ὅμως μονάχα ἕνα εἶναι κύριο, καὶ τ' ἄλλα δυὸ παίρνουν δευτερώτερη θέση. Στὸν κύριον ἐπιστημονικὸ κλάδο πρέπει οἱ ὑποψήφιοι νὰ ξέρουν τὰ σημαντικότερα δεδομένα σὲ ὅλες τὶς οὐσιαστικὲς περιοχὲς τοῦ κλάδου, μιὰ ὅμως περιοχὴ του πλατιά καὶ σπουδαία νὰ τὴν κατέχουν βαθιά καὶ νὰ μποροῦν νὰ δουλέψουν σ' αὐτὴ ἐπιστημονικά καὶ μετ' αὐτοτέλεια. Στούς ἄλλους δυὸ κλάδους «νὰ ξέρουν τὶς σπουδαιότερες γιὰ τὸ σχολεῖο περιοχὲς τόσο, ποῦ νὰ ἔχουν τὴ βάση γιὰ νὰ διδάσκουν καὶ στὶς ἀνώτερες γυμνασιακὲς τάξεις». Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτό, ὁ φοιτητὴς τώρα δὲν εἶναι ἐλεύθερος καθὼς πρὶν στὴν Πρωσία νὰ κάμῃ τὴ σύνθεση τοῦ πτυχίου του ὅπως αὐτὸς θέλει, παρὰ μπορεῖ νὰ κινηθῆ μόνον σὲ ὀρισμένους συνδυασμούς, διαλέγοντας τρία μαθήματα μέσα σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς ὁμάδες: α) Γερμανικά, ἱστορία, γεωγραφία, βιολογία, ἢ β) ἀγγλικά, γαλλικά, λατινικά, ἑλληνικά, γερμανικά, ἱστορία ἢ γ) καθαρὰ μαθηματικά, ἐφαρμοσμένα μαθηματικά, φυσικὴ, γεωγραφία, βιολογία, χημεία**. Σὲ κάθε ὅμως ὁμάδα ἔχει τὸ δικαίωμα ἕνα μάθημα ἀπὸ τὰ τρία τοῦ πτυχίου νὰ τὸ ἀντικαταστήσῃ μετὴ

* Γιὰ ν' ἀποφύγω τὴν περίφραση μεταφράζω τὸ Rassenkunde φυλογραφία. Εἶναι τὸ μάθημα ποῦ ἐξετάζει ζητήματα σχετικὰ μετὸ φυλετικὸ πρόβλημα.

** Τὰ θρησκευτικὰ μποροῦν νὰ γίνουν πρῶτο ἢ δεύτερο μάθημα καὶ δὲν περιορίζονται ἀπὸ τὶς παραπάνω τρεῖς ὁμάδες. Μόλα ταῦτα γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς διδασκαλίας πρέπει μετὰ τὰ θρησκευτικὰ νὰ συνδυάζωνται μιὰ ξένη γλῶσσα ἢ μαθηματικά, καὶ τὸ τρίτο μάθημα νὰ εἶναι ἀπὸ τὴν ὁμάδα ποῦ ἀνήκουν τὰ μαθηματικά ἢ ἡ ξένη γλῶσσα.

γυμναστική. Ἡ λαογραφία, ἡ προϊστορία καὶ ἡ φυλογραφία (Rassenkunde) εἶναι μόνο βοηθητικά μαθήματα καὶ συνεξετάζονται με ὀρισμένα ἄλλα εἰδικὰ τοῦ πτυχίου π. χ. με τὰ γερμανικά ἢ λαογραφία καὶ προϊστορία, με τὴν ἱστορία ἢ τὴ βιολογία ἢ προϊστορία καὶ φυλογραφία, με τὴ γεωγραφία ἢ λαογραφία καὶ ἡ φυλογραφία. Μαζὶ με τὰ τρία εἰδικὰ μαθήματα ἐξετάζεται καὶ τώρα ἡ φιλοσοφία, μὰ σὲ περιορισμένη ἔκταση. Ἐξετάζονται α) κυρίως τὰ φιλοσοφικά προβλήματα ποὺ ἀναφέρονται στὰ πτυχιακὰ μαθήματα, καὶ β) τὰ βασικά πολιτικοκοσμοθεωρητικά προβλήματα. Ἡ ἐπιστημονικὴ δοκιμασία γίνεται ὅπως καὶ πρὶν, μόνο ἀντὶ δυὸ γραπτὰς προκριματικὰς ἐργασίας κάνει ὁ ὑποψήφιος μίαν μέσα σὲ τρεῖς μῆνες, ἀπὸ τὸν κύριο κλάδο καὶ με τὶς ἴδιες ἀπαιτήσεις.

Στὴ νέα αὐτὴ ὀργάνωση ὁ περιορισμὸς καὶ ἡ συγκέντρωση τῶν πτυχιακῶν μαθημάτων εἶναι βέβαια μεγάλο πλεονέκτημα ἀπέναντι στὰ παλιὰ πτυχία, πληρώνεται ὁμως πολὺ ἀκριβὰ. Πρῶτα ποὺ οἱ ἐπιστημονικὲς σπουδὲς ἀπὸ τέσσερα περιορίζονται σὲ τρία χρόνια, κι αὐτὸ ὅπως ἔχει λιγοστεύει καὶ ἡ γυμνασιακὴ φοίτηση κατὰ ἓνα χρόνο, θὰ ἐπηρεάσῃ ἀσφαλῶς τὴν ἐπιστημονικὴ μὀρφωση τῶν νέων καθηγητῶν. Κάποιο βέβαια ἀντιστάθμισμα, μὰ πολὺ μικρό, εἶναι τὸ ὅτι τὸν πρῶτο χρόνο στὴν παιδαγωγικὴ ἀκαδημία μπορεῖ ὁ φοιτητὴς ν' ἀρχίσῃ νὰ δουλεύῃ προαιρετικά καὶ τὸν κύριο ἐπιστημονικό του κλάδο. Αὐτὸς ὁμως ὁ χρόνος εἶναι ἀφιερωμένος γιὰ τὴν ἐμπέδωση τῆς ἐθνικοσοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας καὶ τὴν παιδαγωγικὴ μὀρφωση, ἔτσι ποὺ ἐλεύθερος καιρὸς σχεδὸν δὲ μένει στὸ φοιτητὴ. Ἀλλὰ ἀσυγκρίτως σπουδαιότερο εἶναι τὸ ὅτι οἱ παιδαγωγικὲς κι ἐπιστημονικὲς σπουδὲς τῶν φοιτητῶν ὑποτάσσονται σὲ σκοπὸ πολιτικό, ποὺ καὶ στὴν ἐπιστῆμη ἀκόμα ἐπιβάλλει τὸ δικό του πνεῦμα κι ἐπιτρέπει μόνον ὅσα πορίσματα συμφωνοῦν μαζὶ του, τῆς ἀφαιρεῖ δηλαδὴ τὴ βάση ὅπου μπορεῖ νὰ σταθῇ καὶ νὰ προκόψῃ. Ἐτσι π. χ. ἡ διδασκαλία τῆς κληρονομικότητος καὶ ἡ φυλογραφία πρέπει νὰ δώσουν στὸ φοιτητὴ «νὰ καταλάβῃ τὴν ἐθνικοσοσιαλιστικὴ νομοθεσία τὴ σχετικὴ με τὸ φυλετικὸ ζήτημα καὶ τὴν πολιτικὴ ποὺ ρυθμίζει τὰ ζητήματα τοῦ πληθυσμοῦ» (die Rassengesetzgebung und die Bevölkerungsprokitik)*. Τὴν ἴδια ὑπηρεσία ὅπως εἶδαμε πρέπει νὰ προσφέρῃ καὶ ἡ κάθε ἐπιστῆμη τοῦ πτυχίου (σ. 188).

B. ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΠΤΥΧΙΑ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ

Ὅπως ἡ γενικὴ παιδεία ἔτσι καὶ ἡ πανεπιστημιακὴ εἶναι στὴ Γαλλία ὁμοίομορφη. Τὰ φιλολογικὰ ἐπαγγελματικὰ πτυχία τῆς μέσης παιδείας (licence d'enseignement) εἶναι πάγια, ἡ σύνθεσις τοῦ καθενὸς αὐστηρὰ ὀρισμένη, καὶ ὁ φοιτητὴς δὲν ἔχει καμιά ἐλευθερία στὴν ἐκλογή τῶν μαθημάτων. Ἐχουν τέσσερα πτυχία: α) φιλολογικό, β) νεογλωσσικό, γ) ἱστοριογεωγραφικό καὶ δ) φιλοσοφικό. Τὰ μαθήματα τοῦ φιλολογικοῦ εἶναι: 1) Ἑλληνικά, 2) λατινικά, 3) γαλλικά (littérature française) καὶ 4) γραμματικὴ καὶ φιλολογία (grammaire et philo-

* Die Erziehung 'Jan. 1938.